

БІБЛІЯТЭЧНАЯ КАМУНІКАЦЫЯ ЯК ФАКТАР САЦЫЯЛІЗАЦЫІ АСОБЫ

А. А. ВАЛЕВІЧ,

аспірантка Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў

Анотацыя

У артыкуле разглядаецца праблема сацыялізацыі асобы сродкамі бібліятэчнай камунікацыі. Аналізуецца працэс сацыялізацыі асобы, груп карыстальнікаў і грамадства цалкам у ходзе выкарыстання розных відаў бібліятэчнай камунікацыі: вуснай, дакументнай і электроннай. Паказана спецыфіка дзейнасці публічных бібліятэк у працэсе сацыялізацыі з дапамогай розных формаў і метадаў бібліятэчнай камунікацыі.

Ключавыя словы: публічная бібліятэка, сацыялізацыя, бібліятэчная камунікацыя, вусная камунікацыя, дакументная камунікацыя, электронная камунікацыя, бібліятэчная дзейнасць, бібліятэчныя зносіны.

Annotation

The article has as its main problem the question of person's socialization by the tools of library communication. There is the researching of process of so-

cialization of person, groups and society as a whole by using different types of library communication: oral, documental and electronic. The author notes socializing activities of public libraries by different forms and methods of library communication.

Key words: public libraries, socialization, library communication, oral communication, documental communication, electronic communication, library activities, library contacts.

Уводзіны

Перад тым, як пачаць разглядаць праблему сацыялізацыі асобы сродкамі бібліятэчнай камунікацыі, неабходна вызначыць, што ўвогуле мы разумеем пад паняццямі «сацыялізацыя» і «бібліятэчная камунікацыя». Зрабіць гэта патрэбна таму, што ў навуковай літаратуры існуе шмат азначэнняў гэтых тэрмінаў. Паняцце «сацыялізацыя» розныя навукі (філасофія, сацыялогія, культуралогія, педагогіка, бібліятэказнаўства) разглядаюць з пункту гледжан-

ня свайго прадмета даследавання. Мы будзем прытрымлівацца педагагічнага падыходу да яго вызначэння і возьмем за аснову азначэнне, дадзенае ў педагагіцы, дзе сацыялізацыя трактуецца як працэс засваення і ўзнаўлення чалавекам культурных каштоўнасцей, сацыяльных норм, устаноў, узораў паводзін, яго самаразвіццё і самараэалізацыя ў тым грамадстве, у якім ён жыве [1, с. 345].

Асноўная частка

Пад паняццем «бібліятэчная камунікацыя» мы разумеем «...адну з разнавіднасцей сацыяльнай камунікацыі, якая здзяйсняецца ў бібліятэчнай прасторы і накіравана на ўзаемадзеянне бібліятэкараў паміж сабой і з карыстальнікамі з мэтай абмену данымі, інфармацыяй і ведамі аб дакументных патэках і масівах, а таксама аб распаўсюджванні жыццёвых, вытворчых і навуковых ведаў існуючага навакольнага свету» [2, с. 10]. Элементамі бібліятэчнай камунікацыі з'яўляюцца вусная, дакументная і электронная камунікацыі.

Вусная камунікацыя генетычна прыроджаная. Гэта першасны канал, дзе, як правіла, адначасова і ў неразрывным адзінстве выкарыстоўваюцца два каналы: вербальны (у якасці знакавай сістэмы выкарыстоўваецца мова) і невербальны (выкарыстоўваюцца нямоўныя сістэмы, напрыклад жэсты, міміка і інш.). Першы, як вядома, уласцівы толькі людзям. Таму ён лічыцца самым эфектыўным і моцным сродкам бібліятэчнай камунікацыі, які выкарыстоўваецца ва ўсіх працэсах бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці. Напрыклад, у працэсе абслугоўвання, калі бібліятэкар размаўляе з чытачом пры запісу ў бібліятэку або гутарыць аб прачытанай кнізе, ці пры арганізацыі і правядзенні розных комплексных інфармацыйных мерапрыемстваў і г. д.

Вядома, што сацыялізацыя асобы з'яўляецца міжгаліновай праблемай, ёю займаюцца розныя сацыяльныя інстытуты (установы адукацыі, установы культуры, сродкі масавай інфармацыі і г. д., у тым ліку і бібліятэка), але кожны з іх ажыццяўляе сацыялізацыю асобы з дапамогай сваіх спецыфічных сродкаў, формаў і метадаў.

Спецыфіка бібліятэкі заключаецца ў тым, што яна ажыццяўляе працэс сацыялізацыі асобы ў значнай меры з дапамогай кнігі або дакумента, не залежна ад таго, якія выкарыстоўваюцца каналы камунікацыі — вусны, дакументны ці электронны, усе яны тым ці іншым чынам звязаны з кнігай, ці шырэй — з дакументамі.

У бібліятэчнай адукацыі асноўным пад сацыялізацыяй разумеюць задавальненне пазнавальных, каштоўнасна-арыентацыйных і камунікатывых запатрабаванняў чалавечай асо-

бы, а таксама садзейнічанне павышэнню духоўнага і культурнага ўзроўня карыстальніка, далучэнне яго да каштоўнасцей айчынай і сусветнай культуры сродкамі бібліятэчна-бібліяграфічных рэсурсаў.

У бібліятэчнай адукацыі і бібліяграфічнай адукацыі сацыялізацыя вызначана на функцыянальным узроўні. Не толькі айчыныя, але і замежныя вучоныя лічаць, што сацыялізуючая функцыя ўласціва бібліятэкам, і адносяць яе да вытворчых (знешніх функцый). Так, Ю. П. Мясенцава, У. Р. Фірсаў, Н. В. Жадзько, А. В. Сакалоў адстойваюць сацыялізуючую функцыю бібліятэкі як функцыю, рэалізацыя якой садзейнічае далучэнню асобы да культуры, яе каштоўнасцей. Больш таго, У. Р. Фірсаў прыйшоў да высновы, што асноўная функцыя бібліятэкі — «...сацыялізуючая, якая абумоўлена "пераўтваральнымі" ўласцівацямі фонда... Усе астатнія функцыі ёй падпарадкоўваюцца і яе канкрэтызуюць» [3, с. 28].

Разгледзім, як у ходзе камунікацыі ажыццяўляецца працэс сацыялізацыі асобы, груп карыстальнікаў і грамадства цалкам.

Бібліятэчная камунікацыя можа быць міжасабовай, групавой, масавай. Дадзенае размежаванне залежыць ад таго, колькі суб'ектаў узаемадзеянне ў камунікатывым працэсе. Напрыклад, ва ўмовах бібліятэкі міжасабовай камунікацыя можа быць прадстаўлена такімі выпадкамі камунікацыі, як: бібліятэкар — бібліятэкар, бібліятэкар — чытач; групова — прэзентацыя ці абмеркаванне кнігі пэўнай групай чытачоў падчас правядзення публічнага мерапрыемства, дзе ролю пасрэдніка можа выконваць бібліятэкар; масавая — выхад на СМІ (выступленне па радыё, на тэлебачанні з аглядам новых паступленняў у фонд бібліятэкі, нататкі ў газеце) і інш.

Адзначым, што ўздзеянне на працэс сацыялізацыі розныя сацыяльныя інстытуты выконваюць па-рознаму. Напрыклад, установы адукацыі (школы, сярэднія спецыяльныя, вышэйшыя навучальныя ўстановы) абавязваюць індывіда прыняць і засвоіць тую інфармацыю, якая, з пункту гледжання адукацыйных праграм, уключае вызначаны мінімум ведаў, што павінен засвоіць кожны школьнік, навучэнец ці студэнт. Спецыфікай бібліятэкі ў працэсе сацыялізацыі асобы з'яўляецца тое, што яна не толькі значна шырэй раскрывае багацце побытых чалавекам ведаў, але і добраахвотна арыентуе карыстальнікаў у інфармацыйных рэсурсах, назапашаных грамадствам сродкамі бібліятэчнай камунікацыі і бібліятэчных зносінаў. Нездарма вядомы філосаф М. С. Каган адзначаў, што калі адукацыя ёсць перадача ведаў, а навучанне — перадача ўменняў, то выхаванне — гэта далучэнне да

каштоўнасцей, бо перадаць каштоўнасці дзецям, вучням, іншым людзям магчыма толькі ў працэсе зносін з імі.

Бібліятэчныя зносіны часцей за ўсё нясуць ў сабе міжасабовы і групавы характар. Пры гэтым выдзяляюць наступныя формы зносін: дыялог, маналог, палілог (дыскусія). Разгледзім кожную з гэтых формаў.

Дыялог — гэта форма маўлення, якая складаецца з абмену думкамі, выказваннямі-рэплікамі, што маюць сітуацыйны, кантэкстуальны і мімавольны характар і ў малой ступені арганізаваны. Нягледзячы на гэта, дыялог падпарадкоўваецца пэўным законам і прынцыпам. Выдзяляюць наступныя тыпы дыялогу: а) інфарматыўны дыялог (звычайна складаецца з пытанняў і адказаў папераменна, але можа ўключаць у сябе згорнуты маналог ці рытарычнае пытанне), мэтай якога з'яўляецца атрыманне інфармацыі; б) прэскрыптыўны дыялог утрымлівае просьбу, загад і абяцанне ці адмову выканаць прапанованае дзеянне; в) дыялог — абмен думкамі, гэта звычайна спрэчка ці дыскусія, дзе абодва суб'екты з'яўляюцца экспертамі ў абмяркоўваемым пытанні; г) дыялог, які вядзецца з мэтай рэгулявання міжасабовых адносін (дыялог-унісон і дыялог-дысананс); д) бяздзейснамоўны дыялог, накіраваны на эмацыянальныя зносіны (скаргі, самахвальства, чароўнасць, апасенне, страх), ці на артыстычныя жанры (міні-аповед, жарт, анекдот), ці на інфармацыйна-бяссэнсоўную, але інтэлектуальную размову. У працэсе дыялогу ў найбольшай ступені рэалізуюцца пытална-адказныя формы [4, с. 194].

У рабоце бібліятэк ужываюцца ўсе тыпы дыялогу, але пераважае інфармацыйны, які звязаны з інфармаваннем карыстальніка аб новых відах дакументаў у працэсе бібліятэчна-бібліяграфічнага абслугоўвання, аб дакументах, якія паступілі ў бібліятэку; прэскрыптыўны дыялог у асноўным ужываецца ў працэсе кіравання бібліятэкай з боку яе адміністрацыі (дырэктара бібліятэкі, яго намесніка, загадчыкаў аддзелаў структурных падраздзяленняў і супрацоўнікаў (бібліятэкараў)); дыялог-абмен думкамі з'яўляецца характэрным пры абмеркаванні твораў друку (прэзентацый, чытацкіх канферэнцый, літаратурных вечароў і інш.); бяздзейснамоўны дыялог часам вядзецца пры размове бібліятэкараў паміж сабой.

Маналог — гэта форма маўлення, якая ствараецца ў выніку актыўнай дзейнасці камуніканта і разлічана на пасіўнае і апасродкаванае ўспрыманне яе рэцыпіентамі. Яна і не прыстасавана да непасрэдных зносін, бо разлічана на тое, каб слу-

хачы толькі слухалі, але не адказвалі. Вучоныя выдзяляюць наступныя тыпы маналогу: а) маналог пераканаўчай афарбоўкі; б) маналог лірычны (выказванне перажыванняў і эмоцый); в) маналог драматычны (дзе акрамя маўлення, галоўнымі з'яўляюцца міміка, жэсты, пластычныя рухі і інш.); г) маналог паведамляльнага тыпу, які падраздзяляецца на маналог-разважанне і маналог-паведамленне [4, с. 199]. Маналагічнае маўленне ва ўмовах бібліятэкі ажыццяўляецца ў бібліятэчных лекцыях, у бібліяграфічных аглядах, прэамбулах да чытацкіх канферэнцый, дыспутаў, дыскусій, у дакладах падчас павышэння кваліфікацыі бібліятэкараў ці на навукова-практычных канферэнцыях і інш.

Палілог — гэта разнавіднасць моўнай камунікацыі, якая носіць назву «спрэчка» ці «дыскусія». Спрэчка-палілог вядзецца некалькімі асобамі. Агульнай рысай палілогу, як і дыялогу, з'яўляецца папераменная змена камуніканта і рэцыпіента, у адрозненні ад маналогу. Для яго таксама характэрны роўнасць удзельнікаў, дэмакратызм [4, с. 201]. Да палілогу звычайна адносяць такія формы дзейнасці бібліятэкі, як чытацкія канферэнцыі, дыскусіі сярод бібліятэкараў, паседжанні клубаў па інтарэсах і інш.

Усе формы зносін уздзейнічаюць на сацыялізацыю асобы не толькі на актыўным камунікатыўным узроўні, калі асоба можа выступаць ў якасці камуніканта і рэцыпіента адначасова, але і на пасіўным, калі ідзе пасіўнае, апасродкаванае атрыманне інфармацыі, ведаў.

Акрамя форм і метадаў вуснай камунікацыі бібліятэкі шырока выкарыстоўваюць ускосныя формы камунікацыі, ці так званую дакументную камунікацыю, у працэсе сацыялізацыі асобы, пэўных груп ці нават грамадства цалкам. Дакументная камунікацыя дазваляе доўгатэрмінова захоўваць інфармацыю, веды і садзейнічае трансляцыі іх ад пакалення да пакалення, удзельнічаючы пры гэтым у адукацыйным працэсе індывіда і абумоўліваючы, у сваю чаргу, яго сацыялізацыю.

Увогуле педагогі адзначаюць, што ў гісторыі адукацыі вылучаюцца некалькі форм навучання: 1) сямейнае — веды перадаюцца ад бацькоў дзецям; 2) сацыяльнае — веды перадаюцца ад настаўніка вучням; 3) кніжнае — веды набываюцца не толькі ад настаўніка, але і з кніг; 4) экраннае — у якасці носьбіта і перадатчыка ведаў выступае тэхніка: тэлевізар, камп'ютар.

Спецыфіка бібліятэкі заключаецца ў тым, што ўдзельнічаючы ў працэсе дадатковай адукацыі, яна ажыццяўляе працэс сацыялізацыі асобы з дапамо-

гай такой формы навучання, як кніжная, забяспечваючы веды, развіццё, выхаванне асобы, пэўных груп, якія набываюцца пры выкарыстанні кніг, ці шырэй — дакументаў.

Спецыфіка дакументнай камунікацыі ў бібліятэцы заключаецца ў тым, што яна выкарыстоўвае формы і метады, якія непасрэдна звязаны з дыялогам і маналагам. Па характарыстыцы адрасата Г. М. Швяцова-Водка выдзеліла два віды камунікацыі: аксіяльную і рэтыяльную [5, с. 91]. Ажыццяўляемая ў бібліятэцы даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне, бібліяграфічнае інфармаванне (зваротная сувязь) носяць дыялагічны характар і выкарыстоўваюцца ў працэсе міжасабовых зносін. Выкарыстанне дакументнай камунікацыі пры абслугоўванні груп можа здзяйсняцца пры бібліяграфічным інфармаванні, выбарачным распаўсюджванні інфармацыі, дыстанцыйным абслугоўванні кіраўнікоў, тэматычным абслугоўванні кіраўнікоў у выглядзе персанальных выстаў, разлічаных на канкрэтную групу (спецыялістаў той ці іншай галіны ведаў). У гэтым выпадку дакументная камунікацыя непасрэдная і носіць аксіялагічны характар, з'яўляючыся аксіяльным яе відам.

Што датычыцца масавай бібліятэчнай камунікацыі, то яна можа быць выражана ў форме разнастайных выстаў, якія праходзяць у бібліятэцы: выставы новых паступленняў у бібліятэку, розныя тэматычныя выставы, выставы, прысвечаныя юбілейным ці памятным датам, і г. д. У сувязі з тым, што гэта форма разлічана на многіх, на масы, то яна будзе мець рэтыяльны характар.

У працэсе дакументнай камунікацыі карыстальнік быццам бы вядзе дыялог, камунікацыю з аўтарам, але яна носіць не непасрэдны, а апасродкаваны характар, бо аўтар ці аўтары дакумента ў дадзены момант зносін адсутнічаюць (ці ўвогуле яны ўжо адсутнічаюць у рэальным жыцці). А. А. Лазарэвіч нават лічыць, што такое ўзаемадзеянне з'яўляецца «зомбі-камунікацыяй», бо дыялог з тэкстам «...выконвае пасіўную, прэзентатыўную функцыю суб'ектыўнасці яго аўтара» [6, с. 49]. Акрамя таго, традыцыйныя дакументы ў большасці разлічаны на пачуццёвае адлюстраванне (успрыманне) толькі зрокавымі рэцэптарамі. Нягледзячы на гэта, розныя формы і сродкі дакументнай камунікацыі нясуць вялікае сацыялізуючае ўздзеянне ў выглядзе кніжных выстаў, выкарыстання міжбібліятэчнага абанемента, электроннай дастаўкі дакументаў, адкрытага доступу да фондаў бібліятэк (да асобных відаў дакументаў ці да ўсяго фонда цалкам) і г. д.

Са з'яўленнем электроннай камунікацыі бібліятэкі актыўна пачалі яе выкарыстоўваць у біблія-

тэчна-бібліяграфічнай дзейнасці. Электронная камунікацыя і электронны дакумент ва ўмовах бібліятэкі даюць магчымасць выкарыстоўваць такія формы камунікацыі, як дыялог і палілог. Напрыклад, з'яўляецца магчымасць мець зносіны ў рэжыме онлайн з дапамогай чатаў. Пры гэтым можа абмяркоўвацца тая ці іншая тэма ў форме дыялогу, што с цягам часу можа перерасці ў дыскусію ці спрэчку. Спецыфіка электроннай камунікацыі ва ўмовах бібліятэк заключаецца ў тым, што з'яўляецца віртуальнасць у зносінах, якая становіцца магчымай, дзякуючы электроннай пошце, аўдыё-, відэаканферэнцыям, электронным каталогам ці базам даных і інш.

Ва ўмовах бібліятэкі электронная камунікацыя мае яўныя перавагі. Яны заключаюцца ў першую чаргу ў магчымасці пераадолення прасторавых і часавых бар'ераў, наяўнасці і выкарыстанні гіпертэкставасці і мультымедыянасці, у лёгкасці перадачы інфармацыі, яе захоўвання, у прадстаўленні шырокіх магчымасцей пошуку (раскрыццё зместу на ўзроўні ключавых слоў). З дапамогай інфармацыйных рэсурсаў карыстальнік можа выкарыстоўваць тыя дакументы, якіх няма ў бібліятэцы (напрыклад, некаторыя творы мастацкай літаратуры, электронныя версіі перыядычных выданняў і г. д.). Яшчэ адной немалаважнай перавагай з'яўляецца тое, што электронная камунікацыя і электронны дакумент разлічаны не толькі на дыяхроннае, але і сінхроннае адлюстраванне дакументаў карыстальнікам на ўсіх узроўнях: пачуццёвым, перцэптыўным і кагнітыўным, нягледзячы на тое, што могуць быць апасрэдаваны камп'ютарам і глабальнай сеткай.

Заклучэнне

Такім чынам, у працэсе сацыялізацыі індывіда бібліятэка адыгрывае значную ролю, побач з такімі сацыяльнымі інстытутамі і ўстановамі культуры і мастацтва, як тэатры, музеі, клубы, студыі і г. д. Свой сацыялізуючы ўплыў бібліятэчная камунікацыя здзяйсняе на міжасабовым, групавым і масавым узроўнях, выкарыстоўваючы пры гэтым розныя формы камунікацыі: вусную (маналог, дыялог, палілог), дакументную і электронную. Выконваючы функцыю забеспячэння дадатковай адукацыі і садзейнічання асноўнай, бібліятэка выкарыстоўвае свае спецыфічныя сродкі, менавіта бібліятэчна-бібліяграфічныя рэсурсы і ўплывае на сацыялізацыю індывіда, груп карыстальнікаў пераважна з дапамогай кніжнай (шырэі — дакументнай) формы навучання. Гэта падкрэслівае тое, што бібліятэка ў большай меры выкарыстоўвае ў сваёй дзейнасці дакументную камунікацыю, забеспячэнне якой абумоўлена яе інфармацыйна-сацыялізуючым патэнцыялам.

Спіс

цытаваных крыніц

1. Основы педагогики : учеб. пособие / А. И. Жук, И. И. Казимирская, О. Л. Жук, Е. А. Коновальчик; под. ред. А. И. Жука. — Минск : Аверсэв, 2003. — 349 с.
2. Бібліятэкі ў сістэме сацыякультурных камунікацый : манаграфія / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў. — Мінск, 2011. — 166 с.
3. Фирсов, В. Р. Социальная роль — социальные функции — библиотечная деятельность. Проблема принципа ограничения / В. Р. Фирсов // Методологические аспекты изучения процессов функционирования библиотечных систем: сб. науч. тр. — Л., 1982. — С. 21—36.
4. Остапов, А. И. Библиотечная когнитология: моногр. / А. И. Остапов. — Краснодар, 1995. — 301 с.
5. Швецова-Водка, Г. Н. Документ в сфере ноокоммуникологии / Г. Н. Швецова-Водка. — Москва : Литера, 2010. — 381 с. — (Серия «Современная библиотека»).
6. Лазаревич, А. А. Глобальное коммуникационное общество / А. А. Лазаревич. — Минск : Беларуская думка, 2008. — 350 с.